

Розділ 2

ЕКОНОМІКА

ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 631.6

Олексій АЛЬБЕЩЕНКО

*кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки підприємств
Миколаївського національного аграрного університету,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: aalbeschenko@gmail.com*

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті відображається аналіз процесу формування земельно-ресурсного потенціалу сільських територій з урахуванням їх регіональних, та природно-кліматичних особливостей. Обґрунтовано пріоритетні напрями і системні підходи до розвитку сільських територій, вдосконалення процесу регулювання, формування передумов до збереження земельно-ресурсного потенціалу, поновлення родючості ґрунтів і запровадження заходів щодо раціонального використання земельного-ресурсного потенціалу сільських територій. На основі проведеного аналізу у висновках запропоновано пропозиції щодо вирішення основних економічних та екологічних проблем щодо формування земельно-ресурсного потенціалу сільських територій.

Ключові слова: антропогенне навантаження, біоекономіка, економічний ефект, екологічна безпека, екологічна загроза, земельно-ресурсний потенціал, природний ресурс, сільські території, природно-кліматичні умови.

З огляду на світовий розподіл земельних ресурсів слід зазначити, що Україна має вигідне географічне положення, а також має низку переваг з огляду на суспільну користь у використанні земельно-ресурсного потенціалу сільських територій. За умов сучасного соціально-економічного розвитку регіонів країни і посиленні глобалізаційних процесів особливого значення набуває формування чіткого економічного механізму регулювання земельних відносин, де одним із провідних інструментів стану їх розвитку, що визначають ефективність використання і збереження земельних ресурсів є оцінка землі.

У результаті оцінки і рівня використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій досліджено, що на території України відбувається зниження родючості ґрунтів,

погіршення екологічної рівноваги і втрачається можливість до самовідновлення земельно-ресурсного потенціалу. Вважаємо, що для земельно-ресурсного потенціалу сільських територій одним із найважливіших стратегічних питань яке повинно бути визначення перспективних напрямів регулювання, поєднання інтересів через державні важелі впливу. Доцільно враховувати усі фактори впливу у поєднанні земельних ресурсів з метою розвитку сільських територій і досягнення рівноваги і балансу інтересів між отримання економічних вигід і збереження земельно-ресурсного потенціалу.

Дослідженню аналізу процесу формування земельно-ресурсного потенціалу сільських територій присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме яких: В. Г. Андрійчука,

Д. І. Баміндри, О. Ф. Балацького, І. К. Бистрякова, В. А. Борисової, О. М. Вишневської, І. В. Гончаренко, О. Д. Гудзинського, А. С. Даниленка, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцева, Д. С. Добряка, Т. В. Калашнікової, О. І. Котикової, А. С. Лисецького, І. І. Лукінова, Л. Г. Мельника, В. Я. Месель-Веселяка, О. С. Новоторова, Б. В. Погріщука, Г. Б. Погріщук, І. Д. Примака, С. М. Рогач, В. В. Россохи, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, А. М. Третяка, М. М. Федорова, М. А. Хвесика, Є. В. Хлобистова, І. І. Червена, В. С. Шобаніна, О. В. Шобаніної та інших.

Необхідність розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо аналізу процесу формування земельно-ресурсного потенціалу сільських територій, обґрунтування пріоритетних напрямів і системних підходів до розвитку сільських територій, вдосконалення процесу регулювання на усіх рівнях управління, формування передумов до збереження земельно-ресурсного потенціалу, поновлення родючості ґрунтів і запровадження інноваційних технологій з метою екологізації обумовили вибір напрямку актуальності дослідження статті.

В умовах глобалізації світової економіки пріоритетне значення для забезпечення національного добробуту та екологічної безпеки набуває біоекономіка, розгляд якої необхідний в силу вирішення екологічних чинників, які нівелюються переважно економічною спрямованістю країни у дисбалансі економічних, соціальних і екологічних аспектів розвитку. Виходячи з необхідності максимізації природно-ресурсного потенціалу аграрного сектора, забезпечення збалансування соціально-економічного розвитку у взаємозв'язку з екологічною компонентною, актуальним на сьогодні є питання розробки нового науково обґрунтованого підходу у веденні діяльності на національному рівні, який в першу чергу повинен орієнтуватись на взаємоузгодження інтересів учасників на всіх рівнях управління.

Враховуючи актуальність обраної теми дослідження, виникає об'єктивна необхідність в аналізі формуванні земельно-ресурсного потенціалу сільських територій, їх сучасного екологічного стану, визначенні причин і джерел погіршення екологічної ситуації

в країні, обґрунтуванні сутності і складових екологоорієнтованого підходу у збереженні і використанні природно-ресурсного потенціалу з урахуванням впливу регіональних особливостей екосистем та в умовах забезпечення розвитку галузей народного господарства на інноваційній основі [4].

Значне антропогенне навантаження на природні ресурси сільських територій, наявні тенденції до зростання населення планети та одночасного загострення продовольчої безпеки, загальне погіршення екологічної ситуації обумовили актуальність відтворення природно-ресурсного потенціалу [3]. Вичерпність природних ресурсів за видами, стійкість довкілля до негативних факторів впливу зовнішньої і внутрішньої дії, екологічна нестабільність та ресурсно-екологічна складова навколишнього природного середовища, в свою чергу, виступають основними каталізаторами здійснення раціонального та збалансованого природокористування за природними агрокліматичними зонами.

Враховуючи регіональні особливості екосистем, охорона навколишнього середовища як на локальному, так і на національному рівні різняться між собою.

Доведено, що використання земельно-ресурсного потенціалу у різних регіонах країни має свої проблемні аспекти, пов'язані зі спеціалізацією регіонів, особливостями ведення бізнесу, концентрацією ресурсів за видами, рівнем його використання.

Реалізація практичних засад формування раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій, забезпечення охорони навколишнього природного середовища окремого регіону можлива лише через запровадження науково обґрунтованого підходу на біоекономічній основі з використанням аналізу особливостей природних умов окремих сільських територій.

Проведено розподіл територіально-адміністративних районів Миколаївської області за чотирма основними географічними напрямками: північчю, півднем, сходом і заходом. Виявлено, що найбільш промислово насиченими є Вітовський, Березанський, Очаківський та Миколаївський райони південної

частини області, які мають у своєму розпорядженні найменшу частку лісовкритих площ і сільськогосподарських угідь та одночасно більше насиченої концентрації порівняно з іншими районами водними ресурсами та значними покладами корисних копалин. Таким чином, обґрунтовано пряму залежність із вузькоспеціалізованим напрямом діяльності районів та рівнем, ефективністю та обсягами використання природних ресурсів за видами. Тобто промислово розвинені райони області, маючи високі показники концентрації важкої промисловості та великих сільськогосподарських та промислових підприємств, більш інтенсивно використовують у своїй діяльності корисні копалини, воду, використовують більше кадрових ресурсів, при цьому виснажуючи інші види природних ресурсів та деструктивно впливають на екосистему.

Підприємства Казанківського району здебільшого працюють у напрямку виробництва сільськогосподарської продукції, що також підтверджується найбільшою питомою вагою сільськогосподарських угідь від загальної площі земель області (30,8%) та найбільшою часткою території серед східних районів (28,5%).

Розглядаючи проблему територіально-просторового розміщення водних ресурсів, як невід'ємної складової збереження ресурсної основи країни, нерівномірний їх розподіл по регіонах країни, різний рівень споживання продукують і нерівномірне навантаження на природний ресурс, на якість його використання та наявність введених в дію заходів з очищення [3].

Оскільки основним ресурсом поверхневих вод в Україні є річка Дніпро, то найбільша концентрація, а відповідно і найбільше навантаження водних ресурсів наявне в Миколаївській області, що в першу чергу, може бути спровоковане недосконалим та застарілим рівнем технічного оснащення і неефективністю та ірраціональністю використання природного ресурсу.

Основним природним ресурсом та визначальним економічним фактором, що забезпечує потенційні можливості сільськогосподарських підприємств до нарощування виробничих потужностей, є земля. На земельний ресурс безпосередній вплив здійснюють факто-

ри внутрішньої дії, тобто, його потенційні асиміляційні можливості до самовідновлення і самозбереження природних властивостей угідь, що знадяться у користуванні сільськогосподарськими підприємствами. Враховуючи високий земельно-ресурсний потенціал, важливим і своєрідним базисом подальшого економічного розвитку країни є наявність земельного фонду.

Тривалість використання земельних угідь, рівень родючості і продуктивності залежать від природно-кліматичних властивостей окремих територій, соціально-економічних умов ведення господарської діяльності, рівня та темпів розвитку, науково-технічного потенціалу, ступеня освоєності природних ресурсів [3]. Основою забезпечення високого рівня продуктивності сільськогосподарських земель є врахування біологічних особливостей, кліматичних вимог культур, їх здатності до самовідновлення і самозбереження.

Для забезпечення прибутковості аграрного сектора, важливою складовою процесу виробництва є ефективне землекористування. Для сільськогосподарських товаровиробників ефективно використання сільськогосподарських угідь, значна частина з яких є непродуктивними, є необхідною технологічною складовою. Ірраціональне використання земельних ресурсів в аграрному секторі зумовлює подальшу деградацію потенціалу земельних угідь та матиме катастрофічні наслідки загострення екологічної ситуації в країні. Саме тому дослідження можливостей ефективного використання земельних ресурсів, як однієї з видових ознак природних ресурсів, в сільському господарстві обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Ефективність землекористування із збереженням природно-ресурсної основи залежить не лише від генетико-фізіологічних і агрокліматичних особливостей ґрунтового покриву, а і від впливу факторів зовнішнього середовища (мінерального складу живильного середовища, умов культивування та обробітку ґрунту, дотримання сівозмін та ін.). Втрата верхнього гумусового шару чорнозему внаслідок ерозії на 1 см вимагає відновлення азотно-фосфорно-калійного складу ґрунту впродовж 100–300 років [6].

У зв'язку із реформуванням земельних взаємовідносин сільськогосподарські товаровиробники надають перевагу штучному добору і розміщенню культур перед використанням ґрунтозахисних сівозмін, які не лише підтримують родючість земель, але мають можливості до протистояння водній і вітровій ерозії. Всупереч їх традиційному застосуванню аграрні підприємства вирощують передусім економічно вигідні сільськогосподарські культури, наприклад соняшник, кукурудзу, ріпак, які мають високий попит на внутрішньому та зовнішньому ринках аграрної продукції і забезпечені високими цінами на ринках збуту.

Таким чином, якщо не протидіяти негативним ерозійним процесам за рахунок використання ґрунтозахисних сівозмін, лімітуючим фактором при веденні господарської діяльності є втрата врожайності на еродованих землях, а отже аграрний сектор стає менш рентабельним та більш екологічно небезпечним через зниження фізичних властивостей земельних угідь (рис. 1).

Основними інтегральними заходами захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії можуть бути: оптимальне співвідношення земельних угідь різного сільськогосподарського призначення; консервація малопродуктивних земель; виведення із інтенсивного використання земель, що піддаються значному впливу ерозії; гідромеліоративні та меліора-

тивні заходи; використання спеціальної агротехніки для вирощування сільськогосподарських культур; впровадження спеціальних ґрунтозахисних сівозмін. Оскільки сільські території Миколаївської області знаходяться у степовій зоні, то значний вплив, здійснюють на земельно-ресурсний потенціал ерозійні процеси. Вітрова ерозія переважно притаманна Степу України, тоді як водна поширюється на всіх рельєфах поблизу річок, а тому спостерігається в усіх районах країни. Особливо степова зона, в якій знаходиться і Миколаївська область, піддається одночасно і водній, і вітровій ерозії, від впливу яких страждає значна частина орних ґрунтів.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що однією з причин посилення водної і вітрової ерозії є не лише нераціональне використання родючості сільськогосподарських угідь, але в більшій мірі екологічна недоцільність співвідношення культур в структурі посівних площ, що не тільки не забезпечує належний рівень та сталість врожайності культур у динаміці, а навпаки, з роками такого використання призводить до втрати продуктивних властивостей чорноземів, зменшення їх родючості.

Зазначимо, що прояви вітрової та водної ерозії впливають не лише на якісний стан земельних ресурсів, але і на зменшення кількості продуктивних земель, а отже зниження потенційної врожайності та віддачі авансованого

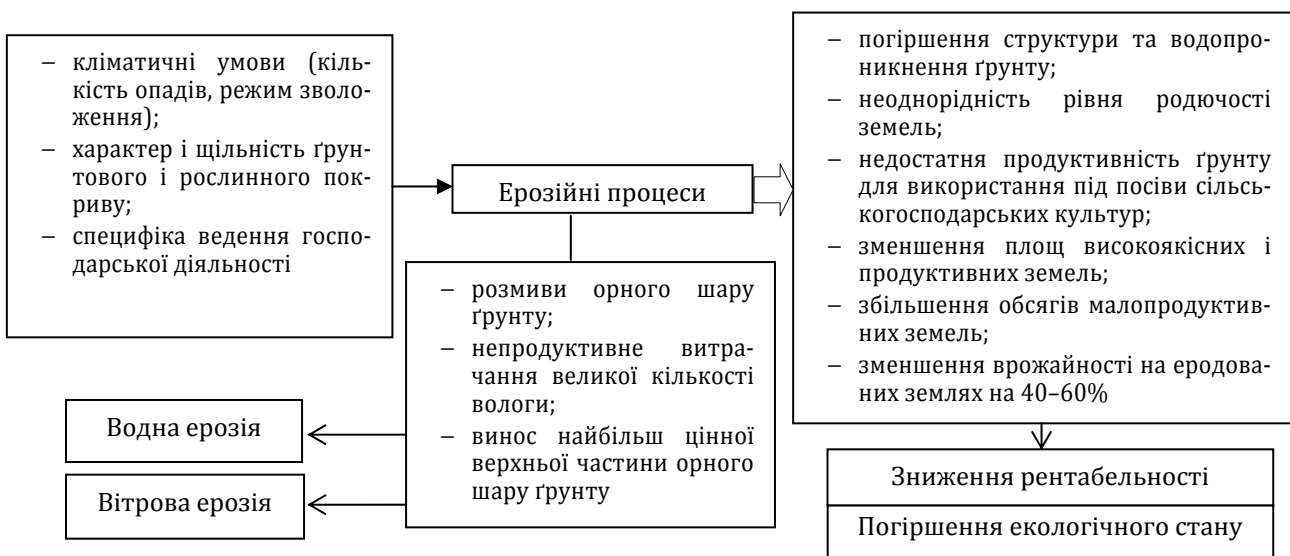

Рисунок 1 – Причинно-наслідкові залежності виникнення та впливу ерозійних процесів і стан екосистем сільських територій України

Джерело: побудовано за власною розробкою автора з використанням [6].

капіталу суб'єктів господарювання. Тобто проблеми в екологічному вимірі знаходяться в прямо пропорційній залежності від економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, та навпаки.

Однією з важливих проблем, що є причиною погіршення екологічної ситуації окремого регіону, є рівень ресурсоємності продукції. Так, при найбільшій концентрації земельних ресурсів у степовій зоні, найбільша віддача вкладеного капіталу фіксується в лісостеповій зоні [1]. Що пов'язане з високим рівнем ресурсоємності продукції, яка нівелювала вагомі виробничі потужності і сприятливу ресурсну основу регіону у бік якісних характеристик лісостепової природної агрокліматичної зони з її незначною концентрацією сільськогосподарських угідь, але при дотриманні запланованого рівня випуску продукції.

Важливу природоохоронну, рекреаційну та протиерозійну функцію для аграрних підприємств відіграють лісонасадження. Так, рівень лісистості в Україні з 40% займаної території знизився на 26 пунктів до значення у 15,9%. Найбільша площа цього природного ресурсу розміщена в північно-Західних областях країни, тоді як найменш лісо вкритими є території Миколаївської області [3].

Важливе значення для сприяння ефективного землекористуванню, формуванню та підтриманню екологічної стабільності екосистем та максимізації можливостей лісу до

прояву своїх властивостей є лісистість за природними агрокліматичними зонами.

В той час, коли оптимальним рівнем лісистості вважається 20%, площа лісів в Україні складає не досягає оптимального рівня та спостерігається нерівномірна концентрація вкритих лісовою рослинністю земель, що найбільш притаманна районам Полісся та областям, розташованим поблизу Карпат [5].

Узагальнюючи, відзначимо, що спостерігається тенденція до сповільнення темпів відтворення та збереження лісового фонду України. Тому виникає необхідність в активізації заходів з моніторингу, залучення науково-технічних розробок та підтримки держави за допомогою цільового фінансування та «зелених інвестицій».

З метою визначення впливу природно-кліматичних та агротехнічних умов на діяльність суб'єктів господарювання, проведемо аналіз структурних зрушень в аграрному секторі Миколаївської області у розрізі природних агрокліматичних зон. Проведено поділ територіально-адміністративних районів області на три основні агрокліматичні зони: північну, центральну, південну та визначено роль кожної з природно-кліматичних зон у веденні основної діяльності.

Згідно проведеного аналізу та дослідження було визначено, що формування і використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій повинно базуватись на науково

Рисунок 2 – Питома вага площ, поголів'я, валового виробництва та кількості підприємств Миколаївської області у розрізі природних агрокліматичних зон (станом на 01.01.2016 р.), %

Джерело: побудовано автором з використанням статистичної інформації.

обґрунтованому використанні, можливості вмінням створювати ефективні механізми і регулятори щодо подальшого функціонування як на регіональному так і національному рівні.

Кожний район, як і область в цілому, є економічно самодостатнім та має свої переваги і недоліки у розміщенні та рівнем забезпеченості природними ресурсами, має потенціал до використання та нарощування конкурентних позицій. Але в регіонально-просторову розміщенні спостерігаються стійкі територіальні диспропорції, які необхідно врахувати та намагатися перетворити на переваги.

Знизити показник міжрегіональних диспропорцій можна лише через налагодження міжтериторіальної взаємодії на засадах екологоорієнтованого розвитку, запровадження інновацій, застосування технологій біоекономічного спрямування, проведення заміщення імпортової продукції, збалансування ресурсів, диверсифікації виробничої діяльності господарств та налагодження тісної логістичної системи між районними центрами області. Малозабезпечені матеріальною базою регіони мають відчутно менші можливості у вирішенні екологічних проблем власними силами [2].

Земельно-ресурсний потенціал знаходиться у прямопропорційному зв'язку із те-

риторіальним фактором та природно-ресурсними особливостями. Максимальне використання територіального сполучення природних ресурсів у поєднанні із внутрішнім механізмом відтворення та зовнішніми зв'язками формує оптимальну економічну структуру регіону та дозволяє отримати найбільший економічний ефект. Використання територіальної ув'язки забезпечує вирішення питань щодо збереження природної рівноваги у дотриманні основних принципів раціонального природокористування.

За сучасних умов й систематизації отриманих результатів дослідження можемо узагальнити, що на сьогоднішній день наявні проблемні аспекти у формуванні та ефективності використання природно-ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств з розподілом та врахуванням особливостей природних агрокліматичних територій. Необхідність мінімізації негативного впливу через екстенсивний характер використання природних ресурсів за видами зумовлює активізацію екологічної політики держави, зокрема, у біоекономічному напрямку розвитку, із дотриманням пріоритетів безпечності, раціональності та ефективності використання земельно-ресурсної основи територій.

Список використаних джерел

1. Вишнеvs'ка О. М. Еколого-орієнтований підхід у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектора / О. М. Вишнеvs'ка, Н. В. Бобровська // Економіст. – 2013. – Вип. 6. – С. 46-48.
2. Вишнеvs'ка О. М. Напрями і складові еколого-орієнтованого розвитку економіки України / О. М. Вишнеvs'ка // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – № 6. – С. 18-24.
3. Вишнеvs'ка О. М. Регіональне використання природно-ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектора / О. М. Вишнеvs'ка // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – № 2. – С. 21-26.
4. Вишнеvs'ка О. М. Еколого-орієнтований підхід у використанні і збереженні природно-ресурсного потенціалу регіону / О. М. Вишнеvs'ка, О. Літвак // Економіст. – 2012. – № 6. – С. 42-43.
5. Лісове господарство України 2015 : збірник Державного комітету лісового господарства України. – К. : Видавничий дім «ЕКО-інформ», 2010. – 64 с.
6. Федченко Т.А. Проблеми обліку капітальних інвестицій [Електронний ресурс] / Т.А. Федченко. – Режим доступу http://ns.geci.cn.ua/txt/konf/6_oblik_%20i_audit.pdf.

References

1. Vyshnevs'ka O. M. Ecological-oriented approach in providing sustainable development of agrarian sector/O. Vyshnevs'ka, N. V. Borotovska//economist. – 2013. Rando. 6. – pp. 46-48.
2. Vyshnevs'ka O. M. Directions and components of ecological-oriented development of economy of Ukraine/O. M. Vyshnevs'ka//Bulletin of Agrarian Science of Black Sea region. – 2014. – № 6. – P. 18-24.
3. Vyshnevsky O. M. Regional use of natural-resource potential of enterprises of agrarian sector/O. M. Vyshnevs'ka// Bulletin of Agrarian Science of Black Sea region. – 2011. – № 2. – P. 21-26.
4. Vyshnevs'ka O. M. Ecological-oriented approach to the use and preservation of the natural resource potential of the region/O. M. Vyshnevs'ka, A. Litvak//economist. – 2012. – № 6. – P. 42-43.
5. Forestry of Ukraine 2015: Collection of the State Forestry Committee of Ukraine. – K.: Publishing House "Eko-Inform", 2010. – 64 S.
6. Fedchenko T. A. Problems of accounting capital investments [Electronic resource]/T. A. Fedchenko. – Access Mode http://ns.geci.cn.ua/txt/konf/6_oblik_%20i_audit.pdf.

Альбещенко А. С. Анализ процесса формирования земельно-ресурсного потенциала сельских территорий

В статье анализируется процесс формирования земельно-ресурсного потенциала сельских районов с учетом их региональных и природно-климатических особенностей. Приоритетные направления и системные подходы к развитию сельских районов, совершенствованию процесса регулирования, формированию предпосылок для земельно-ресурсного потенциала, возрождению плодородия почв и осуществлению мер по Рациональное использование земельно-ресурсного потенциала сельских территорий. На основе анализа в выводах предложены предложения по решению основных экономических и экологических проблем, связанных с формированием земельно-ресурсного потенциала сельских территорий.

Ключевые слова: антропогенная нагрузка, Биоэкономика, экономический эффект, экологическая безопасность, экологическая угроза, земельно-ресурсный потенциал, природные ресурсы, сельские территории, природные климатические условия.

Albeshhenko A. Analysis of the process of formivaniija of land and resource potential of rural territories

The article analyzes the process of formation of land and resource potential of rural areas taking into account their regional and natural-climatic peculiarities. Priority directions and system approaches to rural development, improvement of the regulatory process, formation of prerequisites for land-resource potential, revival of soil fertility and implementation of measures on rational Use of land and resource potential of rural areas. On the basis of the analysis, the conclusions propose proposals to solve the main economic and environmental problems related to the formation of land and resource potential of rural areas.

Key words: Anthropogenic load, bioeconomy, economic effect, ecological safety, ecological threat, land-resource potential, natural resources, rural territories, natural climatic conditions.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2018